

УДК 81'373.222'37 (811.111+ 811.133.1+811.161.2)

СТРУКТУРНІ ТИПИ ІХТІОНІМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Наталія Швець

Викладач кафедри іноземної філології і методики навчання,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, Україна, 08401
nathalie.chvets@gmail.com

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена з'ясуванню структурних типів англійських, французьких та українських іхтіонімів на основі інтерпретації їх ономасіологічної структури. Установлено чотири спільні структурні типи найменувань риб в англійській, французькій та українській мовах – деривати, композити, двокомпонентні сполуки та багатокомпонентні сполуки. Визначено найпродуктивніші суфікси при формуванні дериватів. Охарактеризовано асоціативний, дистантно-

синтагматичний, контактнo-синтагматичний та сумарний типи композитів. Ідентифіковано структурні моделі, за якими утворено двокомпонентні та багатоконпонентні сполуки. Виявлено, що структурні відмінності англійських, французьких та українських іхтіонімів пов'язані з продуктивністю різних типів структур при утворенні найменувань риб у трьох мовах (композитів – в англійській, багатоконпонентних сполук – у французькій, дериватів – в українській).

Ключові слова: когнітивно-ономасіологічний метод, ономасіологічна структура, іхтіонім, дериват, композит.

Вступ

Сучасна когнітивна ономасіологія (А. Бленк (Blank, 2001), Й. Гржега (Grzega, 2002), П. Кох (Koch, 2004), О. Кубрякова (Кубрякова, 1997), О. Селіванова (Селиванова, 2000), П. Штекауер (Štekaueer, 2005) характеризується новими підходами до аналізу механізмів і способів відображення явищ навколишньої дійсності в мовах, тобто до вивчення номінативної діяльності людини. Представники зазначеного підходу розглядають мову як ментально-репрезентаційну систему, яка відображає у формі знаків те, що перебуває поза її межами.

Актуальність нашої розвідки зумовлена її спрямуванням на дослідження одного з етапів творення номінативних одиниць – формування ономасіологічної структури, що сприятиме розкриттю лінгвоментальних механізмів актів номінації.

Аналіз попередніх досліджень

Термін «ономасіологічна структура» було введено у науковий обіг чеським лінгвістом М. Докулілом у 1962 році (Dokulil, 1962), який розглядав її як поєднання двох компонентів – ономасіологічної ознаки (мотиватора, твірної основи) й ономасіологічного базису (словотворчого форманта). Російська дослідниця О. Кубрякова, виходячи з концепції синтаксичної природи деривації, доповнила ономасіологічну структуру композитів предикатом або зв'язкою, які встановлюють між ознаками певний тип відношень (Кубрякова, 1988). Такий підхід до інтерпретації ономасіологічної структури передбачав реконструкції мотивуючого судження (синтагми), дефініції, пропозиційної структури. З розвитком теорії номінації та когнітивної ономасіології українським

науковцем О. Селівановою було запропоновано розширити поняття ономасіологічної структури за допомогою «залучення мотиву, мети номінаторів, а також проектування ономасіологічної ознаки чи ознак, ономасіологічного базису й імплікованої частини мотиваційної бази з урахуванням значення найменування на певну структуру знань про позначене (актуалізовані фрагменти пропозиції чи асоціативні метафоричні й образні елементи)» (Селіванова, 2006: 154).

Мета статті – виявити структурні типи іхтіонімів в англійській, французькій та українській мовах. **Завдання:** 1) охарактеризувати структурні типи іхтіонімів та сконструювати структурні моделі, за якими їх утворено; 2) виявити спільні та відмінні ознаки структурних типів іхтіонімів в англійській, французькій та українській мовах.

Методи та методики дослідження

Основний метод, використаний для опрацювання матеріалу – когнітивно-ономасіологічний аналіз, що має на меті встановлення типу мотивації номінативних одиниць. Когнітивно-ономасіологічний аналіз реалізується у два етапи: 1) моделювання структури знань про позначене або її фрагмента; 2) інтерпретація ономасіологічної структури (Селіванова 2000, с. 109).

Для дериватів інтерпретація ономасіологічної структури передбачає встановлення ономасіологічного базису, формантів попередніх стадій деривації. За умови відсутності у слові словотворчого форманта, базис реконструюється на підставі частиномовного статусу та словотворчого типу найменування (Селіванова, 2000).

Для композитів до цього додається характер концептуального зв'язку між ономасіологічними ознаками. Наприклад, ономасіологічна структура композитного іхтіоніма *hogsucker* є іменником з інверсованим порядком розташування компонентів, з головним і допоміжним наголосом, словотворчим формантом *-er*, що виконує агентивну функцію. Композит має дві ознаки, що відповідають предикату й об'єкту у структурі знань про позначене, пов'язані безпосереднім синтаксичним зв'язком.

Ономасіологічна структура сполуки репрезентує тип синтаксичної моделі, за якою вона формується. Наприклад,

англійський іхтіонім *gulper eel*, французький *murène ruban* та український *риба водяного* мають у своєму складі два іменники, тобто утворені за моделлю N+N (де N – іменник).

Застосування зіставно-типологічного методу дало змогу пояснити загальні закономірності та відмінності у структурі іхтіонімів англійської, французької та української мов.

Результати дослідження

У результаті аналізу фактичного матеріалу було визначено такі структурні типи іхтіонімів в англійській, французькій та українській мовах: 1) деривати; 2) композити; 3) двокомпонентні сполуки; 4) багатокомпонентні сполуки.

З-поміж досліджених нами **англійських іхтіонімів** переважають **двокомпонентні сполуки** (72,1%). Базис цих іхтіонімів організований за такими моделями:

1) N+N (32,5%): *spinner shark, grass carp, algae eater, Ackley's skate* (іменники в цих моделях можуть бути композитами, що збільшує кількість ономасіологічних ознак: *Natal fingerfin, Sacramento blackfish, fivebar flagtail, gulf cuskeel*);

2) Adj+N (31,1%): *Indian mackerel, northern pike, least chub, dusky shark, yellow bass* (такі сполуки розширюються як за рахунок прикметників-композитів (*deepwater serrano, yellowfin surgeon, longnose emperor*) так і за допомогою іменників-композитів (*pink lanternshark, tropical sawshark, smooth hammerhead*);

3) ПII+N (5,6%): *striped bass, collared eel, freckled skate*;

4) NP+N (2,3%): *Black Sea shad, Borneo river shark, New Zealand smelt*;

5) PI+N (0,6%): *basking shark, kissing gourami, climbing perch*.

Близько 20,3% англійських іхтіонімів є **композитами**. Згідно із запропонованою О. Селівановою типологією композиції, що враховує характер зв'язку між мотиваційними (ономасіологічними) ознаками (Селіванова, 1996: 67–94), композитні іхтіоніми англійської мови поділяємо на такі типи:

1) асоціативний (16,9%), при якому ономасіологічні ознаки складного слова не знаходяться у синтаксичному зв'язку, проте вони пов'язані асоціативним зв'язком, що передбачає метафоризацію обох або одного з компонентів (там само, с. 84): *flutemouth, flagtail, walleye, bonnethead*;

2) дистантно-синтагматичний (2%), що базується на мотивуючій синтаксичній конструкції, але зв'язок між її компонентами опосередкований іншими елементами, які редукуються у процесі номінації: *souppin, cavebass, sandeel*;

3) контактено-синтагматичний (0,8%), що передбачає наявність безпосереднього зв'язку між ономаціологічними ознаками композита: *lookdown, sandburrower, tripletail*;

4) сумарний (0,6%), який характеризується семантично та синтаксично однорідними компонентами складного слова, поєднаними сурядним зв'язком: *trout-perch, eel-catfish*.

Наступну групу іхтіонімів в англійській мові складають **багатокомпонентні сполуки** (6,5%), що є розширеними аналогами двокомпонентних сполук, які утворилися за рахунок іменників (*Seychelles gulper shark, Florida largemouth bass, Galapagos bullhead shark*), прикметників (*Pacific sleeper shark, Great White Shark, Mexican golden trout*) та гіпотаксичних груп (*blue and yellow rockcod rough*).

Деривати становлять 1,1% від досліджених англійських іхтіонімів. Більшість дериватів утворено від дієслів за допомогою додавання суфікса *-er* (*pouter, sweeper, sucker, darter*), такі іхтіоніми мотивовані особливостями поведінки риб. Другим за продуктивністю є суфікс *-y* (*piggy, pinky*).

У сучасній **французькій мові** серед іхтіонімів переважають **двокомпонентні сполуки** (60,6%), більшість з яких мають у своєму складі прикметник та іменник (28,8%). Проте, якщо в англійській мові вони представлені лише моделлю Adj+N, французькі іхтіоніми такого типу утворені за двома моделями (Adj+N – *petite sole, grande roussette, longue girelle*, та N+Adj – *perche canadienne, raie arctique, murène noire*), що зумовлено особливостями граматичної будови французької мови. Такі сполуки можуть мати у своєму складі як композитні іменники (*squale-chagrin commun, requin-marteau cornu, poisson-coffre jaune*) так і прикметники (*requin longimane, requin grande-gueule*).

Поширеними є також двокомпонентні сполуки моделі N+(Prep)+N (23,4%): *requin marcheur, mérout de Malabar, perche d'Amérique, murène à barres*. Кількість ономаціологічних ознак у таких моделях розширюється завдяки наявності композитів: *requin-marteau planeur, squale-chagrin de l'Atlantique, poisson-ange géographe*.

Менш поширені двокомпонентні сполуки моделей N+PII (8,2% – *labre décoré, murène tatouée, requin bordé*) та N+PI (0,2% – *grondin volant*).

Наступну групу становлять **багатокомпонентні сполуки** (27,5%), які поділяємо на такі підгрупи:

1) трикомпонентні, що утворилися за рахунок розширення двокомпонентних сполук шляхом додавання іменників (*requin gris de récif, sar commun de Maroc, requin dormeur du Pacifique*) та прикметників (*grand requin blanc, ange de mer commun, ange de mer argentin*);

2) чотирикомпонентні: *demoiselle à trois bandes noires, poisson empereur à bande orange, chirurgien olive à tache orange*.

Композити складають 10,8% французьких іхтіонімів. Серед них виділяємо складні слова асоціативного (9,5% – *labre-oiseau, serran-vachette, aiguille-crocodile*), сумарного (1% – *bar-perche, morue-langue, sole-limande*) та дистантно-синтагматичного (0,3% – *poisson-suceur, requin-coraïl*) типів. Композитів контактано-синтагматичного типу у французькій мові не було виявлено.

Найменш розповсюдженими серед французьких іхтіонімів є **derivати** (1,1%), що утворилися за допомогою різноманітних суфіксів (- *eur* – *grogneur*, -*on* – *vairon*, -*in* – *grondin*, -*é* – *marbré, -eau* – *barbeau*).

Переважає більшість **українських** іхтіонімів є **двокомпонентними сполуками** (71,1%), ономазіологічна структура яких містить від двох до чотирьох ономазіологічних ознак (в результаті наявності композитів у складі сполук, які можуть бути як головним елементом, так і залежним). Такі сполуки організовані за моделями: Adj+N та N+Adj (65,3% – *Американський сомик, кам'яний окунь, багатоголовка колючка, плітка сибірська, пуголовка каспійська, щипавка кримська*), N+N (5,6% – *ялець Данилевського, боція клоун, сом зозуля*) та N+PI (0,2% – *луфар стрибаючий*).

Другу групу становлять **композити** (13,9%) асоціативного (7,3% – *бичок-рись, ротань-головешка, пічкур-білопер*), контактано-синтагматичного (4,5% – *піскорійка, жовтом'яска, зіркогляд*), дистантно-синтагматичного (1,6% – *бичок-зеленчак, трубкарот, веслоніс*) та сумарного (0,5% – *макрелещучка, сиг-марена*) типів.

Досить поширеними є **derivати** (11,5%), утворені за допомогою таких суфіксів, як -*ик* (*півник, сонцевик, юровик*), -*ов*

(голкові, собачкові, маслокові), -ун (пискун, бризкун, стрибун), -авк (сикавка, щипавка), -івк (вільхівка, березівка), -ушк (сірушка, зеленушка).

Найменше серед українських іхтіонімів **багатокомпонентних сполук** (3,5%), серед яких виділяємо трикомпонентні (*морський вугор південний, котяча акула карибська, сонячний окунь синьозябровий*) та чотирикомпонентні (*чорна котяча акула антильська, довгорилий європейський морський коник*) сполуки.

Висновки

У результаті дослідження було встановлено структурні типи англійських, французьких та українських іхтіонімів – деривати, композити, двокомпонентні сполуки та багатокомпонентні сполуки. Спільною для зіставлюваних мов виявилася перевага двокомпонентних сполук. Пояснити це можна тим, що при утворенні найменувань риб характерним є додавання уточнюючого слова, що містить мотиваційну ознаку, до видової назви. Відмінності у структурах англійських, французьких та українських іхтіонімів пов'язані з продуктивністю різних типів структур у кожній мові. Для англійської мови, якій загалом притаманне утворення нових слів у результаті основоскладання, характерною є утворення композитних іхтіонімів. У французькій мові, де композитна номінація є слаборозвиненою, сполучаються найчастіше самостійні слова, що призвело до виникнення багатокомпонентних іхтіонімів. В українській мові нові слова здебільшого утворюються за допомогою словотворчих афіксів, чим можна пояснити значну кількість дериватів, утворених суфіксальним способом.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні моделей фразеологізмів з компонентами-іхтіонімами.

Література:

- Кубрякова, Е.С. (1988). Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики / Е.С. Кубрякова // Теоретические основы словосложения. – Пятигорск : ПГПИИЯ. – С. 3–23.
- Кубрякова, Е.С. (1997). Части речи с когнитивной точки зрения / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН. – 326 с.

- Селиванова, Е.А. (2000). Когнитивная ономазиология : [монография] / Елена Александровна Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр. – 248 с.
- Селиванова, О.О. (1996). Складне слово : мовні моделі світу (основи зіставної композитології російської та української мов) / Олена Олександрівна Селиванова. – Черкаси : ЦНТИ. – 297 с.
- Селиванова, О.О. (2006). Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селиванова. – Полтава : Довкілля-К. – 716 с.
- Blank, A. (2001). Words and Concepts in Time : towards Diachronic Cognitive Onomasiology. *Das online-Journal metaphorik.de., Vol. 1.* – URL : <http://www.metaphorik.de>.
- Dokulil, M. (1962). *Tvoreni slov v cestine. Teorie odvozovani slov.* – Praha : Nakladatelství Československé akademie věd. 264 s.
- Koch, P. (2004). Diachronic cognitive onomasiology and semantic reconstruction. *Lexical Data and Semantic Change, (pp. 79–106).* In W. Mihatsch, R. Steinberg (Eds.). Tübingen : Stauffenburg.
- Štekauer, P. & Lieber R. (2005). Onomasiological Approach to Word-formation. *Handbook of Word-formation, (pp. 207–229).* Dordrecht : Springer.

References:

- Kubryakova, Ye.S. (1988). Slovoslozheniye kak protsess nominatsii i yego otlichitel'nyye formal'nyye i sodержatel'nyye kharakteristiki [Composition as the nomination process and its distinctive formal and substantial characteristics]. *Teoreticheskiye osnovy slovoslozheniya – Theoretical fundamentals of composition, (pp. 3–23).* Pyatigorsk: PSPI [in Russian].
- Kubryakova, Ye.S. (1997) *Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya [Parts of speech from the point of view of cognitive approach].* Moscow: Institute of Linguistics, Russian Academy of Sciences [in Russian].
- Selivanova, Ye.A. (2000) *Kognitivnaya onomasiologiya [Cognitive onomasiology].* Kiev: Fitosotsiotsentr [in Russian].
- Selivanova, O.O. (1996) *Skladne slovo: movni modeli svitu (osnovy zistavnoyi kompozytolohiyi rosiys'koyi ta ukrayins'koyi mov) [Compound words: linguistic world models (the fundamentals of comparative composition of Russian and Ukrainian)].* Cherkasy: TSNTI [in Ukrainian].
- Selivanova, O.O. (2006) *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediya [Linguistics: terminological encyclopedia].* Poltava: Dovkillya-K. [in Ukrainian].
- Blank, A. (2001). Words and Concepts in Time : towards Diachronic Cognitive Onomasiology. *Das online-Journal metaphorik.de., Vol. 1.* – URL : <http://www.metaphorik.de>.
- Dokulil, M. (1962). *Tvoreni slov v cestine. Teorie odvozovani slov.* – Praha : Nakladatelství Československé akademie věd. 264 s.
- Koch, P. (2004). Diachronic cognitive onomasiology and semantic reconstruction. *Lexical Data and Semantic Change, (pp. 79–106).* In W. Mihatsch, R. Steinberg (Eds.). Tübingen : Stauffenburg.
- Štekauer, P. & Lieber R. (2005). Onomasiological Approach to Word-formation. *Handbook of Word-formation, (pp. 207–229).* Dordrecht : Springer.

СТРУКТУРНЫЕ ТИПЫ ИХТИОНИМОВ В АНГЛИЙСКОМ, ФРАНЦУЗСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Наталья Швец

Преподаватель кафедры иностранной филологии и методики обучения,
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий Государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»,
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Украина, 08401
nathalie.chvets@gmail.com

АННОТАЦИЯ. *Статья посвящена выяснению структурных типов английских, французских и украинских ихтионимов на основе интерпретации их ономасиологической структуры. Установлены четыре общие структурные типы наименований рыб в английском, французском и украинском языках – дериваты, композиты, двухкомпонентные соединения и многокомпонентные соединения. Определены наиболее продуктивные суффиксы для формирования дериватов. Охарактеризованы ассоциативный, дистантно-синтагматический, контактно-синтагматический и суммарный типы композитов. Идентифицированы структурные модели, по которым создано двухкомпонентные и многокомпонентные соединения. Выявлены структурные различия английских, французских и украинских ихтионимов связанные с производительностью различных типов структур при образовании наименований рыб в трех языках (композитов – в английском, многокомпонентных соединений – во французском, дериватов – в украинском).*

Ключевые слова: *когнитивно-ономасиологический метод, ономасиологическая структура, ихтионим, дериват, композит.*

STRUCTURAL TYPES OF ENGLISH, FRENCH AND UKRAINIAN FISH NAMES

Nataliia V. Shvets

a Lecturer of Foreign Languages and Teaching Methods Department,
SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University
named after Hryhorii Skovoroda»,
30 Suhomlynskyi Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine, 08401
nathalie.chvets@gmail.com

ABSTRACT. *The article is devoted to the identification of structural types of English, French and Ukrainian ichthyonyms based on the interpretation*

of their onomasiological structure. The four structural types of fish names in English, French and Ukrainian are established, they are derivatives, compounds, two-component and multi-component nouns. The most productive suffixes for forming derivatives are found out. The associative, distant-syntagmatic, contact-syntagmatic and integrated compound types are characterized. The structural models of two-component and multi-component nouns are identified. It is found out that structural differences between English, French and Ukrainian ichthyonyms are expressed by the productivity of different structural types of fish names in three languages (compounds prevail in English, multi-component nouns – in French, derivatives – in Ukrainian).

Key words: cognitive onomasiological method, onomasiological structure, ichthyonym, derivative, compound.

Подано до редакції 07.09.2016;

Рецензовано 14.09.2016;

Прийнято до руки 15.09.2016

